

International Finance and Accounting

Volume 2020 | Issue 2

Article 27

4-1-2020

THE FINANCIAL INDEPENDENCE RATIO: CONSISTENCY OF ECONOMIC RELATION, CONTENT AND TITLE

B. Khakimov

Tashkent Financial Institute

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance>

Recommended Citation

Khakimov, B. (2020) "THE FINANCIAL INDEPENDENCE RATIO: CONSISTENCY OF ECONOMIC RELATION, CONTENT AND TITLE," *International Finance and Accounting*: Vol. 2020 : Iss. 2 , Article 27.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/interfinance/vol2020/iss2/27>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in International Finance and Accounting by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

Хакимов Б.Ж. – ТМИ, и.ф.н., доц.

МОЛИЯВИЙ МУСТАҚИЛЛИК КЎРСАТКИЧИ: ИҚТИСОДИЙ МУНОСАБАТ, МАЗМУН ҲАМДА НОМЛАНИШ ИЗЧИЛ БЎЛСИН

Мақолада корхоналар молиявий барқарорлигини ифодаловчи муҳим кўрсаткичлардан бири молиявий мустақиллик коэффициенти тўғрисида сўз боради. Амалиётда мазкур коэффициентни номланиши, мазмуни ҳамда ҳисоблаш тартиблари бўйича турли қарашларни мавжудлигини муаллиф кўрсатиб берган ва бу борадаги ўз фикрларини билдирган. Муаллиф хулосасига кўра ҳар қандай молиявий кўрсаткични номланиши, мазмуни ҳамда ифода этилган муайян иқтисодий муносабат ягона мантикий изчиликка эга бўлиши керак.

Таянч сўз ва иборалар: молиявий барқарорлик, молиявий кўрсаткич, молиявий мустақиллик коэффициенти, хусусий капитални тўпланиши, ўз маблағлари манбаи, хусусий капитал, активлар, корхона мулки, автономия.

ПОКАЗАТЕЛЬ ФИНАНСОВОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ: ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОТНОШЕНИЯ, СОДЕРЖАНИЯ И НАИМЕНОВАНИЯ

В статье речь идёт о коэффициенте финансовой независимости один из важных показателей, выражающий финансовую стабильность предприятий. Автор показывает существующие на практике разные точки зрения по наименованию, содержанию и исчислению данного коэффициента и выражает своё мнение по данному вопросу. По заключению автора наименование, содержание и выраженное определённое экономическое отношение любого финансового показателя должен иметь единую логическую последовательность.

Ключевые слова: финансовая стабильность, финансовый показатель, показатель финансовой независимости, накопление собственного капитала, источник собственных средств, собственный капитал, активы, собственность предприятия, автономия.

THE FINANCIAL INDEPENDENCE RATIO: CONSISTENCY OF ECONOMIC RELATION, CONTENT AND TITLE

The matter in the article is about the financial independence ratio that one of significant indicators which expresses financial stability of entity. Author shows various views which there are in practice on title, content and calculating of the ratio and expounded own opinions on this matter. On conclude of author is that title, content and defined economical relation any financial indicator should be single logical consistency.

Key words: financial stability, financial indicator, financial independence ratio, own capital concentration, sources of own assets, equity, assets, properties of entity, autonomy.

Кириш

Мамлакатимизда олиб борилаётган оқилона ислохотлар натжасида 2019 йил якуни бўйича иқтисодий ўсиш 5,6 фоизни ташкил этди. Санот маҳсулоти ишлаб чиқариш ҳажми 6,6 фоизга, экспорт - 28 фоизга кўпайди [1]. Мазкур ижобий натижаларга эришишда миллий иқтисодиётдаги корхоналар сонини ҳамда уларнинг амалга ошираётган фаолияти турларини ошиб бораётгани ҳам асосий омиллардан бири ҳисобланади (Жадвал).

1-жадвал

Ўзбекистон Республикасида жами рўйхатдан ўтган юридик шахслар сони (фермер ва деҳқон хўжаликларисиз)¹

	01.01.2015 й.	01.01.2016 й.	01.01.2017 й.	01.01.2018 й.	01.01.2019 й.
Ўзбекистон Республикаси	273 627	278 452	285 361	240 300	339 034

Жадвал маълумотларидан маълум бўлмоқдаки мамлакатимизда сўнги йиллар давомида рўйхатдан ўтган хўжалик юритувчи субъектлар сони кўпайиш тенденциясини намоён этмоқда.

2020 йил ва кейинги йилларда республикамиз иқтисодиёти соҳасида амалга ошириш зарур бўлган дастурий ва мақсадли вазифаларга эътибор берсак, уларнинг барчаси корхоналарни ҳар томонлама ривожлантиришга қаратилганлиги билан алоҳида аҳамият касб этади [1]. Демак, миллий иқтисодиётда корхоналарни ривожлантиришни таъминлайдиган барча омилларни ўрганиш ва амалиётга татбиқ этиш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан экан.

Мақолада корхоналарнинг молиявий барқарорлигини ифодаловчи муҳим кўрсаткичлардан бири бўлган молиявий мустақиллик коэффицентини номланиши, мазмуни ва уни аниқлаш услубларини такомиллаштириш тўғрисида сўз юритилади. Такидлаш керакки, бу борада соҳа олимлари ҳамда мутахассислари ўртасида турли фикрлар мавжуд. Шу сабабли мазкур масала соҳадаги ўз ечимини кутаётган масалалардан бири ҳисобланади.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи

Корхоналарнинг молиявий барқарорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар мамлакатимиз ҳамда хорижий олимлар томонидан ёзилган соҳага оид адабиётларда кенг кўламда ёритиб берилган ҳамда улар амалиётда қўлланилмоқда. Бироқ, шу жойда мазкур масала бўйича турли қарашлар ҳам мавжудлигини эътибордан четда қолдирмаслигимиз керак. Мисол учун, молиявий мустақиллик, ликвидлик, дебиторлик ҳамда кредиторлик қарзларини айланиш коэффицентлари кабиларни фикримизга далил тарзида келтириб ўтишимиз мумкин. Албатта, бир мақола доирасида корхона молиявий барқарорлигини ифодаловчи барча кўрсаткичлар тўғрисида атрофлича сўз юритиб бўлмайди. Шунинг учун ҳам мазкур мақолада корхонанинг молиявий барқарорлигини ифодаловчи муҳим кўрсаткичлардан бири молиявий мустақиллик коэффицентини тўғрисида ўз қарашларимизни

¹ Ўзбекистон Республикаси Статистика Қўмитаси маълумотлари асосида тайёрланди.

билдирамиз.

Молиявий мустақиллик коэффициенти корхонанининг ўз маблағлари манбаи суммасини унинг активларини шакллантирган жами манбалар суммасига нисбати билан аниқланади. Агар, ушбу кўрсаткич 0,5 дан то 1 оралиғидаги қайсидир миқдорга тенг бўлса, у ҳолда корхонанинг молиявий мустақиллиги мавжуд деб қаралади. Башарти, ҳисобланган рақам 0,5 дан кичик бўлса корхона молиявий мустақилликга эга эмас деб баҳоланади. Корхонанинг ўз маблағлари манбаи суммаси унинг активларни ташкил этган жами манбаси суммаси таркибида юқори салмоққа эга ёки мавжуд иқтисодий мажбуриятлар суммасидан кўп бўлиши молиявий мустақиллик коэффициентида назарда тутилган муносабат, яъни корхона активларини кўп қисми ўз маблағлари манбаидан шаклланган деган мазмунини билдиради. Бироқ, ўрганилган адабиётларда худди шу мазмунни берувчи муносабатни турли номларда номланиши ҳамда уларни ҳисоблаш услублари эса бошқача тартибларда берилганлиги эътиборимизни тортди.

Мамлакатимиз олимлари М.К.Пардаев, Ж.И.Исроилов, Б.И.Исроилов [3, 311 б.] ҳамда Россиялик олимлар В.В.Ковалев, О.Н.Волковалар [4, 261 б.] ўрганилаётган кўрсаткични хусусий капиталнинг тўпланиш (концентрацияси) коэффициенти деб номлаб, бу борадаги ўз қарашларини билдирганлар. Россиялик олимлар М.А.Вахрушина, Н.С.Пласковалар [5, 144 б.] эса мазкур кўрсаткични автономия коэффициенти деб атайдилар. Яна, Россиялик олимлардан Л.В.Донцова, Н.А.Никифоровалар [6, 144 б.] худди шу кўрсаткични, ҳам молиявий мустақиллик, ҳам автономия коэффициенти деб ёздилар. Республикамиз олимлари М.Ю.Рахимов [7, 223 б.], З.А.Сагдиллаева, И.Х.Чориев, А.Маҳмудовлар [8, 186 б.] эса бу борада молиявий мустақиллик коэффициенти деган номланишни маъқул топадилар. Булардан ташқари соҳа олимлари ўртасида молиявий мустақиллик коэффициентини аниқлаш формулалари бўйича ҳам бир-бирларидан фарқ этувчи жиҳатлар мавжуд. Ном ва ҳисоблаш тартибларидаги ўзига хосликлар ўз навбатида молиявий мустақиллик коэффициентини олимлар томонидан турли нуқтаий назардан шарҳланганлигини ҳам билдиради, албатта.

Мамлакатимизда корхоналарнинг фаолияти самарадорлигини баҳолашга тегишли айрим расмий ҳужжатларда молиявий мустақиллик коэффициенти бу борадаги мавжуд фикрлардан кескин фарқ қиладиган тарзда берилганлиги билан бошқа қарашлардан ажралиб туради [2]. Яъни, ҳужжатда мазкур коэффициент молиявий таваккалчилик тарзида ифода этилган ва шарҳланган.

Иқтисоди ривожланган мамлакатлар олимларини мазкур масаладаги қарашларига эътибор берсак корхоналар молиявий барқарорлигини ифодаловчи кўрсаткичлардан бири бўлган молиявий мустақиллик коэффициенти улар жиддий аҳамият қаратмаганликларини кўриш мумкин [9]. Ҳатто, жуда кўплаб соҳага доир адабиётларда корхоналар молиявий барқарорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар таркибига молиявий мустақиллик коэффициенти киритилмаган. Лекин, мазкур ҳолат корхоналар молиявий барқарорлигини ўрганишда молиявий мустақиллик коэффициенти

кўрсаткичини ўрганиш зарур эмас экан деган хулосани келтириб чиқаришга асос бўла олмайди.

Юқорида масалага оид айтиб ўтилган турли фикрлардан маълум бўлдики корхона молиявий барқарорлигини ифодаловчи муҳим кўрсаткичлардан бири молиявий мустақиллик коэффицентини номланиши, мазмуни, ҳисоблаш тартиби ҳамда акс эттираётган аниқ муносабати бўйича мантикий изчилликга келтириш талаб этилади.

Таҳлил ва натижалар

Мамлакатимиз олимлари М.К.Пардаев, Ж.И.Исроилов, Б.И.Исроиловлар корхона мулки (активи) таркибида қанча салмоғ хусусий капитал ёки ўз маблағлари манбаидан шаклланиши ҳолатини ҳамда уларни ўзгаришини кўрсатиб берувчи кўрсаткични Хусусий капиталнинг тўпланиши (концентрацияси) коэффицентини ($K_{хкк}$) деб номлаганлар [5, 311 б.]. Ушбу кўрсаткични аниқлаш учун қуйидаги формулани таклиф этадилар:

$$K_{хкк} = \text{Хусусий капитал, ўз маблағлари} / \text{Корхона барча мулки (активи)} \quad (1)$$

1-формула корхона мулкида хусусий капитални ошиб ёки камайиб бораётган ҳолатни билиш учун тайинланганлиги билан аҳамият касб этади.

Бироқ, айнан шу ерда 1-формулани янада аниқлаштириш учун олимларимиз Молиявий қарамлик коэффицентини ($K_{мк}$) деб номланган формулани ҳам келтириб ўтадилар.

$$K_{мк} = \text{Корхона барча мулки} / \text{Хусусий капитал, ўз маблағлари} \quad (2)$$

2-формула эса корхонанинг бир сўмлик хусусий капиталига тўғри келувчи жами мулк қийматини кўрсатиб беради. Башарти, мазкур қиймат 1,0 коэффицентдан пасайиб кетса корхонада молиявий қарамлик мавжудлигини ифодалайди.

Бизнинг фикримизча 2-формулани номланиши ҳамда мазмуни ўз-ўзидан 1-формулани молиявий мустақиллик коэффицентини аниқлаш формуласи тарзида кўриб чиқиш мумкин деган хулосани беради.

Юқоридаги қарашларнинг давоми сифатида Ковалев В.В., Волкова О.Н. лар корхонанинг барча манбалари таркибида қанча салмоқ хусусий капитал шаклланишидан ташкил топган ва унинг ўзгаришини Хусусий капиталнинг концентрацияси коэффицентини ($K_{еқ}$) деб номлаганлар ва уни ҳисоблаш учун қуйидаги формулани келтириб ўтганлар [4, 261 б.]:

$$K_{еқ} = \text{Хусусий капитал} / \text{Маблағларнинг барча манбалари} \quad (3)$$

3-формулада асосий эътибор корхонанинг маблағларининг барча манбаси таркибида хусусий капиталнинг ўрни ва унинг ўзгаришига қаратилган. Мазкур формула натижаси, унда амалга оширилаётган ҳисоб-

китоблар молиявий мустақиллик коэффиценти асосида ётган иқтисодий муносабат билан бир хил мазмунга эга эканлиги маълум бўлади.

Мақолада ўрганилаётган коэффиценти М.А.Вахрушина, Н.С.Пласковалар Автономия коэффиценти (Кавт) деб номлайди ҳамда уни ҳисоблаш учун қуйидаги формулани тавсия этадилар [8, 144 б.]:

$$\text{Кавт} = \text{Хусусий капитал} / \text{Активлар} \quad (4)$$

4-формула таркиби ва олинадиган натижа мазмуни юқорида айтиб ўтилган 1 ва 3-формулалар билан айнан ўхшашликка эга. Бироқ, муаллифлар томонидан нима учун формулани автономия деб номланганлигига етарлича изоҳ берилмаган. Бизнинг назаримизда айнан автономия тушунчаси қайси турдаги корхоналар учун ишлатилса мақсадга мувофиқ бўлиши ёки мустақиллик тушунчасидан нимаси билан фарқ қилади деган саволларга етарлича тушунтириш берилса мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Худди мана шундай қараш Л.В.Донцова, Н.А.Никифороваларда ҳам учрайди. Улар айнан шу муносабатни, ҳам молиявий мустақиллик, ҳам автономия коэффиценти (U) деб номлайдилар ҳамда унинг ҳисоб-китоби учун қуйидаги формулани таклиф этадилар [7, 144 б.]:

$$U = \text{Хусусий капитал} / \text{Баланс валютаси} \quad (5)$$

Таъкидлаш керакки, мазкур 5-формула ҳам юқорида айтиб ўтилган формулалар мазмунидан тубдан фарқ қилмайди. Бироқ, бу ёндашувда автономия ҳамда баланс валютаси терминлари аниқликни талаб этадиган жиҳатлардир.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Давлат улуши бўлган акциядорлик жамиятлари ва бошқа хўжалик юритувчи субъектлар фаолияти самарадолигини баҳолаш мезонлари жорий этиш тўғрисида” ги Қарорининг №3а иловасида молиявий мустақиллик коэффиценти самарадорликни асосий муҳим кўрсаткичлари таркибига киритилган. Бироқ, ушбу кўрсаткични ҳисоблаш формуласи бу борадаги барча мавжуд формулалардан тубдан фарқ қилади. Мазкур ҳужжатда молиявий мустақиллик кўрсаткичи (Ксс) қуйидаги тартибда ҳисобланиши тавсия қилинган:

$$\text{Ксс} = \text{Ўз маблағлари манбаи} / ((\text{Жами мажбуриятлар} - \text{Узоқ муддатли мажбуриятлар})) \quad (6)$$

Бизнинг фикримизча 6-формула натижаси ва мазмуни корхонадаги қисқа муддатли (жорий) молиявий таваккалчилик ҳолатини ифодалаб беради. Чунки, бу формулада узоқ муддатли мажбуриятлар эътиборга олинмаяпти.

Корхоналарни ўз маблағлари манбаини маблағларни шакллантирувчи барча манбалар таркибида юқори салмоққа эга бўлиш ҳолатини молиявий мустақиллик деб номлаб уни натижасини молиявий мустақиллик коэффиценти (Кмм) деб атаб Рахимов М.Ю. [4, 223 б.], Сагдиллаева З.А.,

Чориев И.Х., Махмудов А. лар [6, 186 б.] уни қуйидаги тартибда ҳисоблашни таклиф этадилар:

Кмм=Баланс пассивининг 1 бўлими, 480-модда / Балансинг жами, 780-модда (7)

Биз ҳам айнан шу муносабатни молиявий мустақиллик коэффиценти деб номланишини ҳамда 7-формуладаги ҳисоблаш тартибини энг мақбул қараш деб ҳисоблаймиз. Чунки, мазкур фикрда ном, мазмун ҳамда иқтисодий муносабат изчиллиги тўғри таъминланмоқда. Бу билан, аввало, мавжуд воқелик тўғри ифодаланилади, тушунилади ҳамда бу борада ягона тушунча (ном) шакллантирилади. Натижада барча ахборотдан фойдаланувчиларда мазкур тушунча бўйича бир хил қараш ҳосил қилинади.

Хулоса

Корхоналарнинг молиявий барқарорлигини ифодаловчи кўрсаткичларни белгилашда муайян кўрсаткични бизнес фаолиятда ҳақиқатдан ҳам амалий зарурлиги ҳамда муҳим аҳамиятга эгаллиги алоҳида очиб берилиши керак. Белгиланган кўрсаткич корхона фаолиятида аниқ бир муносабатни натижасини, ҳолатини ҳамда мазмунини тўғри кўрсатиб бериши шарт. Шундай кўрсаткични амалда фақат бир ном билан номланиши зарур деб ҳисоблаймиз.

Юқоридагилардан келиб чиқиб биз корхона маблағларини ташкил этувчи жами манбаларини шаклланишида ўзига қарашли маблағлар манбаларни ўрнини ҳамда салмоғини билиш зарур ва унинг асосида молиявий барқарорликни муҳим бир жиҳатини баҳолаш мумкин деб ҳисоблаймиз. Бу билан корхоналар молиявий барқарорлигига тегишли бўлган аниқ муносабат тушунилади, баҳоланади ва у бизнес қарорларини қабул қилиш учун асос бўлади.

Жами манбалар таркибида ўз маблағлари манбаларини имкон қадар юқори салмоққа эга бўлиши, амалий фаолиятида узоқ муддатли ҳамда жорий активларни кўп қисмини ўз манбалари томонидан молиялаштирилганлигини билдиради. Бу эса корхона бизнес фаолиятини ўзига қарашли маблағлар устунлигида олиб бориш имкони юқорилигини кўрсатади. Айни пайтда мазкур кўрсаткични паст салмоққа эга бўлиши корхонанинг бизнес фаолияти асосан четдан маблағлар жалб қилиниши ҳисобига амалга ошираётганини билдиради ёки молиявий қарамлик мавжудлигини кўрсатиб беради. Шу сабабли мазкур муносабат мазмунидан келиб чиқиб ушбу кўрсаткични молиявий мустақиллик кўрсаткичи деб аталишини мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз. Чунки, жами манбалар таркибида ўз маблағлари манбаларини салмоғига кўра корхонада молиявий мустақиллик мавжуд ёки мавжуд эмас деган хулосага келиш мумкин. Корхонада бошқа иқтисодий муносабатларни баҳолаш учун молиявий мустақиллик деган терминни ишлатмаслик керак, деб ҳисоблаймиз.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки бугунги кунда корхоналар молиявий барқарорлиги ҳамда фаолияти самарадорлигини ифодаловчи кўплаб

кўрсаткичларда худди шундай ёки шу каби камчиликлар мавжуд. Уларни бартараф этиш эса иқтисодий таҳлилчилар, ёки соҳа мутахассислари олдида турган долзарб вазифалардир.

Жаҳон иқтисодиётидаги глобаллашув ва сўнгги йилларда мамлакатимизни ушбу жараёнга тез кириб бораётганлиги ҳисоб тизимида амал қилаётган халқаро стандартлар ҳамда шаклланган тажрибалар асосида иш юритишимизни талаб қилмоқда. Бу ҳолат миллий ҳисоб тизимимиздаги амалдаги тушунча, термин ҳамда атамаларни яна бир бор давр талаблари асосида кўриб чиқишимизни юзага чиқармоқда. Мақсад жаҳонда эътироф этилган тушунчалар, тартиблар ҳамда қоидалар асосида фаолият юритиб жаҳон ҳамжамиятининг муҳим бир элементиға айланишдир.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Халқ сўзи газетаси. 2020 йил 25 январь, №19 (7521).
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 28 июлдаги 207-сон “Давлат улуши бўлган акциядорлик жамиятлари ва бошқа хўжалик юритувчи субъектлар фаолияти самарадолигини баҳолаш мезонлари жорий этиш тўғрисида” ги қарорига №3 а илова.
3. Пардаев М.К., Исроилов Ж.И., Исроилов Б.И. Иқтисодий таҳлил: Ўқув қўлланма.-Т.; 2017. -534 б.
4. Ковалев В.В., Волкова О.Н. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: учеб. –М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, - 424 с.
5. Вахрушина М.А., Пласкова Н.С. Анализ финансовой отчетности: учебник. –М.: Вузовский учебник, 2008. -367 с.
6. Донцова Л.В., Никифорова Н.А. Анализ финансовой отчетности: учебник. – 3-е изд., перераб. И доп.-М.: Издательство “Дело и сервис”, 2005. -368 с.
7. Рахимов М.Ю. Иқтисодиёт субъектлари молиявий ҳолатининг таҳлили. Ўқув қўлланма.-Т.; “Iqtisod-Moliya”, 2013. -390 б.
8. Сагдиллаева З., Чориев И., Маҳмудов А., Юлдашева У. Иқтисодий таҳлил. .-Т.; “Iqtisod-Moliya”, 2017. -404 б.
9. Lavrence Revsin, Daniel W. Collins, W. Bruce Johnson. Financial reporting and analysis. Prentice Hall, Inc. Simon & Schuster / Aviacom company. (USA) 1999. 967 p.
10. Ўзбекистон Республикаси Статистика Қўмитаси маълумотлари.